

IRAQI
Academic Scientific Journals

العراقية
المجلات الأكاديمية العلمية

ISSN: 2663-9033 (Online) | ISSN: 2616-6224 (Print)

Journal of Language Studies

Contents available at: <https://jls.tu.edu.iq/index.php/JLS>

Morphonotactics in the Kurdish Language

Asst. Lect. **Kadhim Hasib Nader***

Garmian University / College of Language and Humanities

kadhim.hasib@garmian.edu.krd

&

Asst. Lect. **Sozan Karim Mohammed**

Garmian University / College of Language and Humanities

sozan.karem@garmian.edu.krd

Received: 29/10/2025, Accepted: 26/11/2025, Online Published: 31/03/2026

Abstract

This research is entitled "**Morphonotactic in the Kurdish Language.**" In this study, we attempt to define and summarize the phenomenon of morphonotactic. The study relies on the semantic analysis approach. To fill gaps in the lexicon, we resort to morphological and other word production processes, or to the breaking of verbs, nouns, pronouns, and verbs. There are a number of phonetic changes and phenomena that occur in connection with phonetics and morphology in the Kurdish language. The content of our research focuses on the topics of phonetic morphology and the theoretical approaches of Troubetzkoy, as well as the sensitivity of phonetic spaces, morpheme effects, and word boundaries. The second part of the research focuses on the practical aspects of the research, including phonetic differences between morphological types, words, and phonetic and morphological sources. Lexical changes and variations in phonology are also presented with practical examples..

* **Corresponding Author:** Kadhim Hasib Nader, E-mail: kadhim.hasib@garmian.edu.krd.

Affiliation: Garmian University - Iraq

©This is an open access article under the CC by licenses <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Keywords: morphonotactics, phonotactics, morphemes, adaptations, affected and affecting sounds

المورفونوتاكتيك في اللغة الكردية

م.م. كاظم حسيب نادر

جامعة كرميان / كلية اللغات والعلوم الإنسانية

و

م.م. سوزان كريم محمد

جامعة كرميان / كلية اللغات والعلوم الإنسانية

المستخلص

هذا البحث بعنوان (المورفونوتاكتيك في اللغة الكردية). حاولنا في هذه الدراسة تعريف ظاهرة المورفونوتاكتيك وتلخيصها. اعتمدت الدراسة على منهج التحليل الدلالي. ولسد الثغرات في المعجم، لجأنا إلى العمليات الصرفية وغيرها من عمليات إنتاج الكلمات، أو إلى عملية كسر الأفعال والأسماء وضمائر و الفعل ، هناك عدد من التغيرات والظواهر الصوتية التي تحدث فيما يتعلق بالصوتيات والصرفيات في اللغة الكردية. يركز محتوى بحثنا على موضوعات الصرف الصوتي والنهج النظرية لتروبيتزكوي بالإضافة إلى حساسية المساحات الصوتية وتأثيرات المورفيم وحدود الكلمات يركز الجزء الثاني من البحث على الجوانب العملية للبحث، بما في ذلك الاختلافات الصوتية بين أنواع الصرف والكلمات والمصادر الصوتية والصرفية. ، كما يتم تقديم التغيرات المعجمية والتنوع في علم الأصوات مع أمثلة تطبيقية.

الكلمات المفتاحية: المورفونوتاكتيك، علم الصوتيات، المورفيمات، التكيف، الأصوات المؤثرة والمتأثرة

مورفونوتاكتيك له زمانى كورديدا

م.م. كاظم حسيب نادر

زانكوى گهرمىيان / كۆلێژى زمان و زانسته مروییه كان

م.م. سوزان كريم محهمه

زانكوى گهرمىيان / كۆلێژى زمان و زانسته مروییه كان

پوخته

ئهم تويزينهويه به ناوئيشانى (مورفونوتاكتيك له زمانى كورديدا)يه، لهم تويزينهوهدا ههولدر او هه پيناسه و كورتهيهك لهبارهى دياردهى مورفونوتاكتيك بخهينهروو، تويزينهوهكه لهسه ريبازى پهسنى شيكارى

ئەنجامدراوه و نموونەكان لەئاخاوتنى رۆژانه وەرگیراون، وشە و دەستەواژە تاییبەتەكانی راونكر اوتهموه، كه چۆن هەریەكە لە مۆرفیم و وشە خاومنی پانتاییبەکی دیاریکراون، دەکرێ لە میانەى فراونکردنى ئەم پانتاییبە و لە پیناو پرکردنەوهی كەلنەكانی فەرھەنگ پەنا بۆ پرۆسە مۆرفۆلۆژییەكان بېریت و وشە و زاراوهی دیکە بەرھەمھێنریت یاخود لە پرۆسەى شکاندەوهی کردار و ناوی کرداری و گەردانکردنى جیناوهكان کۆمەڵێک گۆرانکاری و دیاریدەى فۆنۆلۆژیی و روودەدن پەيوستن بە فۆنۆتاكتیکى و مۆرفۆنۆتاكتیکى زمانى کوردییەوه، هەربۆیە لە ناوەرۆکی توێژینەوهکەماندا لەبەشى یەكەم تیشکخراوتە سەر بابەتەكانى مۆرفۆنۆتاكتیک و ریبازە تېورییەكەى ترۆبیتزکۆى هەروەھا هەستیارى پانتاییبە فۆنۆتاكتیکەكان و کاریگەرییەكانى سنوورى مۆرفیم و وشە، هەرچى بەشى دوومە زیاتر لایەنى پراکتیکى توێژینەوهکە دەگریتەخۆ، تیبیدا ناماژە بە جیاوازی فۆنۆتاكتیکى لە نیوان جۆرى مۆرفیم و وشە و کاریگەری مۆرفۆنۆتاكتیک لە سەرچاوهكانى فۆنۆلۆژیی و مۆرفۆلۆژیی وشەیی هەروەھا گۆران و هەمەجۆرى وشەیی لە فۆنۆتاكتیکدا لەگەڵ راونکردنەوهی چەند نموونەیک بەشێوهیک پراکتیکى خراوتەوهو

کلێلە وشە: مۆرفۆنۆتاكتیک، فۆنۆتاكتیک، مۆرفیم، گونجان، دەنگى کارتیکەر و کارتیکراو

پیشەکی

-ناونیشانی توێژینەوهکە: بریتییە لە (مۆرفۆنۆتاكتیک لە زمانى کوردیدا)جگە لە خستەروى چەمک و پیناسەى (مۆرفۆنۆتاكتیک) تیشکخراوتەسەر هەنگاوه سەرمتاییبەكانى لیکۆلینەوه لەم دیاردەیه لە زماندا، كه ترۆبیتزکۆى بە سەرمەشق لەم بواری زماندا دادەنریت، هەروەھا هەولیکە بۆ ناساندنى ئەم دیاردەیه و ئاشنابوون بە پەيوەندى نیوان پرۆسەى مۆرفۆلۆژیی و کاریگەرییان لە سەر دەنگ و فۆنیمەكان لە چوارچێوهى مۆرفیم و وشە و خستەرووى چەند بابەتیکى تری پەيوست بەفۆنۆتاكتیک و کاریگەرییەكانى لە پرۆسە مۆرفۆلۆژییەكاندا .

-کەرەستە و سنوورى توێژینەوهکە: کەرەستە و نموونەكانى ئەم توێژینەوهیه لە ئاخاوتنى قسەکەرانى زارى ناوەرەست و وەرگیراون و سنوورەكەشى، لەگەڵ بەکارھێنانى ئەلف بى فۆنەتیکى لە نوسینەوهى نموونەکاندا

-گرفت و پرسىارى توێژینەوهکە: هەولەدەین وەلامیک بۆ ئەو گرفت و پرسىارانە بدۆزینەوه كه تاییبەتن بە توێژینەوهکە بەنموونە:- ناخۆ مۆرفۆنۆتاكتیک لە پرۆسە مۆرفۆلۆژییەكانى زمانى کوردی وەك دیاردەیک بوونى هەیه ؟ ئایە ئەو گۆرانکارییە دەنگیانەى روودەدن تەنها پەيوستن بە فۆنۆلۆژییەوه یاخود مۆرفۆلۆژیی کایگەرى راستەوخۆى هەیه؟

-ریبازى توێژینەوهکە : لەم توێژینەوهدا ریبازى پەسنى – شیکارىی پەیرهوکراره.

-ئامانجى توێژینەوهکە : ئامانجى ئەم توێژینەوهیه، ناساندن و بەدەرخستنى ئەو تاییبەتەندییانەیه كه لە پرۆسە مۆرفۆلۆژییەكاندا روودەدن و لە ناو چوارچێوهى مۆرفیمەكاندا گۆرانکاری بەرچاو بەدیدهکریت لە شێوهى جیاجیای مۆرفیمەكان دەمانەوت بگەین بەو راستییەى كه مەرج نییه هەر دیاردەیکە لە پرۆسە فۆنۆلۆژییەكاندا بوونى نەبیت لە مۆرفۆلۆژییدا بوونى ناییت، بەلکو ئەو ریزبوون و یاسایانەى لە فۆنۆتاكتیکدا هەن بە زیاترەوه لە مۆرفۆنۆتاكتیکدا گومان لە هەبوونیان دەکریت .

-ناوەرۆکی توێژینەوه : ناوەرۆکی ئەم توێژینەوهیه لە پیشەکی، دوو بەش، ئەنجام، بوختە و لیستی سەرچاوهكان پێکھاتوو -ناوەرۆکی دوو بەشەكە بەم شێوه خراوتەوهو:

بەشى یەكەم / ئەم بەشە تەرخانراوه بۆ کورتەیک لەسەر مۆرفۆنۆتاكتیک و ریبازە تېورییەكان ترۆبیتزکۆى هەروەھا هەستیارى پانتاییبە فۆنۆتاكتیکەكان و کاریگەرییەكانى سنوورى مۆرفیم و وشە بەشى دووم / ئەم بەشەیان لایەنى پراکتیکى توێژینەوهکە دەگریتەخۆ، تیبیدا ناماژە بە جیاوازی فۆنۆتاكتیکى لە نیوان جۆرى مۆرفیم و وشە و کاریگەرى مۆرفۆنۆتاكتیک لە سەرچاوهكانى فۆنۆلۆژیی و مۆرفۆلۆژیی وشەیی هەروەھا گۆران و هەمەجۆرى وشەیی لە فۆنۆتاكتیکدا خراوتەوهو لەگەڵ راونکردنەوهى چەند نموونەیک .

۱/۱) مۆرفونۇتاكىتىك چىيە:-

مۆرفونۇتاكىتىك نامازمىيە بۇ ئەمىر ۋە كارەمى مۆرفونۇتاكىتىك (فونۇتاكىتىك) و ياسا مۆرفونۇتاكىتىكە (مۆرفونۇتاكىتىك) كە كارلىكەكەن. مۆرفونۇتاكىتىك چەمكىكى زمانەوانىيە نامازمىيە "بۇ ئەمىر ياسايلانەي كە چۆن دىنگەكان لە سنوورى مۆرفىمدا يەكەدەگرنەمە (ئەمىر خالانەي كە يەكە واتادارەكانى زمان تىيىدا كۆدەبنەمە)، بە پىچەوانەي ياساكانى فونۇتاكىتىك، كە تەنھا پىكەمەگرتتى دىنگەكان لە ناو يەك مۆرفىمدا بەرپەدەبەن. ئەمىر بواریمىيە كە مۆرفونۇتاكىتىك (ياساكانى پىكەمەگرتتى مۆرفىم) و فونۇتاكىتىك (ياساكانى پىكەمەگرتتى دىنگە) تىيىدا كارلىكەكەن". (K. Korecky-Kröll et al: 2014. 48-58)

پۆلە مۆرفونۇتاكىتىكىيەكان لە رىگەي ئۆپەراسىيۇنە مۆرفونۇتاكىتىكىيەكان سەرچاۋە دىگرن و زۆرەيان تىكەلەكردنى بزۆين و نەبزوینەكان لە سەرانسەرى سنورى مۆرفىمەكاندا پىشانەدەن. ۋەك چۆن خىراتر پروسىس دىگرتىن و پىشتىر لە پۆلەكانى فونۇتاكىتىكى بەدەستەتوون، ئەمىر گرىمانەيان كىرد كە لە بەرھەمپىئانى قەسەكردندا، پۆلە مۆرفونۇتاكىتىكىيەكان بەھىزترن و تىشكىيان خراۋتە سەر لە چوارچىۋەي مۆرفىمەكاندا بەروونى دىمەدەكەن.

مۆرفونۇتاكىتىك بە شىۋەيەكى سادە نامازمىيە بۇ ۋەلامدانەمىيە ئەمىر پىرسارىيە كە كام لە مۆرفىمەكان دەتوانن 'كار لە يەكتر بىكەن' يان جىگەي يەكتر بىگرن؟ بەلام ۋەك چۆن فونۇتاكىتىك ئەمىر راستىيە بەرپەدەبەت كە (/tk) [tk] (زىجىرىمەكى ياسايلانەبزوینەكانە بۇ سەرەتا و كۆتايى بىرگە ، زۆر جار ھىچ كىشەيەك لەم جۆرە زىجىرىمىيان لە سەرانسەرى نەبزوینەكاندا (يان وشەي جىياۋز)دا نىيە. بەم شىۋەيە لىكۆلىنەمە مۆرفونۇتاكىتىكىيەكان لەبەنرەمدا سنووردان بە تايىبەتمەندىيەكى دىيارىكارا. (Zydorowicz:2007:42) بۇيە ھەندىجار لە ئەنجامى ۋە مۆرفىمى زمانى دىكەمە دىتەكايەمە، بەلام بەگۆرانكارىيەمە بەنمۇنە" بۇ مۆرفونۇتاكىتىكى نىئالى ئىمە سەرئىمان داۋە بە شىۋەيەكى سەرەكى پىشگر-s ، لە پىشگرەمەكى لاتىنى ex- پىش وشەي سەرەتاي ۋە مۆرفىمەكى شىۋەيەكى ئاسايلى مۆرفىم بىر لەم تايىبەتمەندىيە دەكەتەمە ۋەك وشەكە، پۆلەكانى فونۇتاكىتىك بەرامبەر مۆرفونۇتاكىتىك:

پۆلە فونۇتاكىتىكىيەكان لەناو يەك مۆرفىمدا روودەدەن، تەنبا بەپىي ياسا فونۇتاكىتىكىيەكانى زمانەكە گرىدەدەن و بە "كۆمەلى وشەي" يان "پالنىسى فونۇلۇزى" دادەنرەن. نەمۇنە /dr/ [dr] بەپىي فونۇتاكىتىكى زمانى كورد بەتەنھا بەم فۆرمە رىگەپىندراۋ نىيە لەسەرەتاي بىرگەدا، بەلام دىگرتى بە ھەلتوقىنى بىرگەدا /dr/ [dʰr] (بەنمۇنە /dr/ [dʰ.ro])

پۆلەكانى مۆرفونۇتاكىتىك: بەھۆي پروسە مۆرفونۇتاكىتىكىيەكانى ۋەكو بەستەنەمە (مۆرفىمەكانى يەكگرتن) سەرھەلدەدەن، بەلام لە ژىر كارىگەرى مەرجە فونۇتاكىتىكىيەكانە نەك بەشىۋەي رەھا بەلكو لە ھەندى بارودۇخدا دىگرتى گەردانكردنى مۆرفىمەكى لە وشەيەك جىياۋز بىت بۇ وشەيەكى تر بەنمۇنە مۆرفىمى كۆكردنەمە (/ان/ ، /يان/) لە وشەكانى (/كوران/، مامۇستايان/) بۇ ھەمان مەبەست بەكاردەن . لەم تۆپىزىنەمەدا ھەمۇل بۇ دەستىشەنكردن و خستە رووى مۆرفونۇتاكىتىك دەدەن ۋەك بەشىكى لاۋەكى مۆرفونۇلۇزىيا لەسەر بەنەمى لىكۆلىنەمەكانى پىشوو لە مۆرفونۇلۇزى، مۆرفونۇلۇزىي سىروشتى و فونۇلۇزىي سىروشتى، بەتايىبەتى مۆدلى لىدان و بەستەنەمەي فونۇتاكىتىك، " تىۋرى مۆرفونۇلۇزىي تەنھا بەم دابەشكردنەن نەمۇستە بەلكو كاتىك چۆنە ناو رۆنانى ناۋەمەي زمانەكان بۇيان دىگرتى دابەشكردنى تىشى ھەبىت" (ژىنۇ بختىار ھاشم، عاتف عبدالله فرھادى: ۱۷۸: ۲۰۲۴)

۲/۱) رىيازە تىۋرىيەكان بۇ كارلىكەكانى مۆرفونۇلۇزى-فونۇتاكىتىك بەنمۇنە تروپىتۇكۇ

كارە سەرەتايەكانى تروپىتۇكۇ لەسەر كارلىكى مۆرفونۇلۇزى و فونۇتاكىتىك سىگنالى نامازمىيە سنوور (Grenzsignale) سەرەتايىترىن تىيىنەيەكان سەبارەت بە كارلىكى نىوان مۆرفونۇلۇزى و فونۇتاكىتىكدا دادەنرەن (Trubetzkoy, N. S. 1939:81). تروپىتۇكۇ نامازمىيە بەم دەكات كە زمانەكان رەنگە

سنوردارکردنی هندیکی زنجیره‌ی دهنگی به‌جزریک بیت که تهنها له سنووری مؤرفیم یان وشهدا روو بدن وهکو (سیگنالی ناماژه‌ی سنوور)ی نهرینی "سیگناله سنووریه نهرینییهکان نهو سیگنالانمن هرگیز له سنووری مؤرفیم/وشهدا روونادن ، به‌لام (سیگناله سنووریه نهرینییهکان) وهک نمونه‌یهک له سیگنالیکی سنووری وشه‌ی نهرینی، تروبیترکوی جهختیان له‌سهر دهکاتهوه له‌سهرمتای وشه‌ی زمانی فینلانیدیا وهک نمونه‌یهک ناماژه بو وشه‌یهکی نهرینی سنوور نهو [d] و [ŋ] ی فینلانیدی دمدات، که تهنها له ناوه‌وی وشهدا رووده‌دن".

تروبیترکوی جیاوازی له نیوان نهو به‌شه تاکه‌کسه‌ساره‌ی که له رووی پیگه‌یه‌وه سنوردارن ، زنجیره‌ی نهو جوره به‌شانه‌دا دهکات ، نهو زنجیره‌کان به "سیگنالی گروپی" ناوده‌بات. نمونه‌یهک له زنجیره‌یهک که تهنها له سنووری مؤرفیمه‌کاندا رووده‌دات ده‌بیته [ku] به زمانی رووسی [kuzbam] ، ؛ 'to' /k-izb-am/ 'huts-dative' سنووری مؤرفیمی له‌خوبگریت له دوی [k] چونکه [ku] وهکو مؤرفیم له ناوه‌وی زمانه‌که‌دا روونادات. له لایه‌کی دیکه‌وه [کوسام] له نیوان /k-os-am/ 'wasps-dative' /kos-am/ ، بهو پنیه‌ی زنجیره‌ی [ko] سیگنالیکی سنووری نیبه له هر جزریک بیت. ناماژه‌ی سنووری نهرینی پیشانده‌دات، سهر‌مرای نهوش دهنوتیبت کاریگهری له‌سهر چوئیتی (کوالیبت)و فرمی هه‌بیت جیکه‌وته‌ی فشاریان جیگیره. دابه‌شبوونی فشاری جیگیر به شیوه‌یهکی مؤرفوسینتاکتیک پیناسه ده‌کریت، له‌گه‌ل ریزگرتن له سهرمتا و کوتایی وشه‌کان، بویه خزمهت به نهریکی سنوردارکردن دهکات لهو زمانه‌ی که نهو کاره‌یان هه‌یه. (ههمان سهر‌چاوه‌ی پیشوو: ۸۲)

له‌لایه‌کی تره‌وه تروبیترکوی ناماژه به‌وه دهکات که شوینی سنوردارن زورجار نه‌گهری فراوانبوونی شوینی جیاکردنه‌ویه بو نمونه "بزارده‌کانی جیاکردنه‌وه‌ی قورگ له پیگه‌ی سهرمتایی وشه/مؤرفیم له زمانه‌کانی وهک تایله‌ندیدا گهر‌مترینن. به پیچه‌وانه‌وه سنوردارن ده‌توانن وهکو شوینی بیلا‌یه‌نکردنی جیاکردنه‌وه‌ی رول ببینن بو نمونه له زمانی تایله‌ندیدا، تهنها وهستانی ساده له کوتایی وشه/مؤرفیم نه‌گهری هه‌یه. له زمانی سهری سهره‌وه‌دا، له نیوان [x] و [kx] دا گورانکاریه‌یهک هه‌یه له‌وانه، [kx] سنورداره به شوینی سهرمتایی مؤرفیم. کاره تایلوژیه‌یه‌کانی دواتر له‌سهر بیلا‌یه‌نکردنی پیگه‌ی له تیوری ئوپتیمالی‌تیدا تا راده‌یه‌کی زور تیبینییه‌کانی تروبیترکوی پشتر استکرده‌وه" (Beckman: 1998:54)

لیره‌دا نه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیداره به کارکردن له‌سهر مؤرفونوتاکتیک نه‌ویه که هندیکی گشتاندن سهره‌ت به په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان جووری مؤرفونوتاکتیک و نالوژی فونوتاکتیک ده‌سنتیشان ده‌کریت (328) : Dressler: 1985. جیاوازی نیوان زمانه‌کان له به‌کاره‌ینانی سیگنالی سنوردیدا دهرده‌کهن. له کتیبی (Gründzuge der Phonologie)ی تروبیترکویدا هاتوه که زمانه‌کان جیاوازن له‌ودا که چهن به‌کاره‌ینانی راسته‌قینه به‌کارده‌هینن له سیگناله‌کانی سنوور بو نمونه‌فینله‌ندی سنووری وشه‌کان به باشی دیاری دهکات، به‌لام سنوردارن له مؤرفیمه‌کاندا دیاری ناکات، له کاتیکدا نه‌لمانی ههردوو جووری سنوردارن دهکات ههرچنده تهنه‌ت له زمانی نه‌لمانی‌شدا، ههموو زنجیره‌یهک به شیوه‌یه‌کی بی دوو دلای تهنها له‌سهر بنه‌مای سیگناله سنوردارن دابه‌ش نابیت بو وشه‌کان.

ههر تروبیترکوی خوی پینشیری نه‌وه دهکات که جیاوازی فونوتاکیکی له نیوان زمانه‌کاندا رهنگه قهرزکردنی وشه‌ی قهرزکراو سنوردار بکات. نه‌گهر زمانیک سهر‌مرای ناته‌بایی فونوتاکیکی بریکی به‌رچاو له قهرزکردن هه‌بیت، نه‌وکات سوودی سیگناله سنوردارنیه‌کانی کهم ده‌بیته‌وه له چوارچیوه‌ی تیکه‌لاوی شیوازا، که وشه‌ی قهرزکراو له‌گه‌ل وشه‌سازیی رهنس تیکه‌لم‌مکرین. گشتاندنه فونوتاکتیکیه‌کان سهره‌ت به شیوه‌ی مؤرفیمه‌کان. له کاتیکدا تروبیترکوی زور کات ترخان دهکات بو زیاتر گرنگیدان به کارلیکی نیوان فونوتاکتیک و سنوره مؤرفولوژییه‌کان، ههره‌ها گرنگی به بواریکی دیکه‌ی دمدات که تا نه‌م کاته که لیکولینه‌وه‌ی له‌سهر نه‌کراوه نهو یه‌کتر برینه‌ی شیوه فونولوژییه‌کانی مؤرفیمه‌کان ده‌سینیشانده‌دات که له نیوان مؤرفولوژی و فونوتاکتیک رووده‌دن، به نمونه‌یهک ناماژه به‌وه دهکات که له زمانی رووسیدا ره‌گی ناو هه‌میشه به بزوتن کوتایی دیت، به‌لام له زمانی سامیدا و ره‌گی وشه له زوربه‌ی کاته‌کاندا سی بزوتن (Trubetzkoy, N. S. 1939:83)

۳/۱) گشتاندنە ھەستیارەکانی پانتایبە فونوتاكتیکەکان

ئاشکرایە ئەم گەشتاندنە پەيوەندی بە کاریگەرییە سنوورییەکانە ھەبە، ئەو تئیبینیە کە زۆریک لە گشتاندنە فونوتاكتیکەکان دەیانگرتەوھ لەناو دەوربەرە زمانییەکانی یان برگە ، پیکھاتەى مۆرفیمەکان کە بە شیوہیەکی مۆرفۆسینتاکس دیاری دەکریت. بۆیە ھەندیک لە توێژەرانی زمان پێیان وابە کە "ئاستەنگە فونۆلۆژییەکان بەرھەمداری مۆرفۆلۆژیی سنووردادەگەن (Aronoff and fudeman:2011:241) بۆ نمونە لە زمانەکانی ھەک ڕووسی یان تایلەندی، وشەیک ناتوانیت بە ھەستائیکی دەنگدار کۆتایی پێیت. لێرەدا "شە" بە واتای فونۆلۆژی یان گۆکردنی دیت، وشە کە ھاوبەشە لەگەڵ مۆرفیم لە گۆشەگیرکردنی زمانەکاندا (ھەک تایلەندی) و لەگەڵ پێشبینی درێژخایەنی کردار، ناو، ناوئەناو، یان ھەندیک پیکھاتەى رستەسازی دیکە لە زمانە چەسپاوەکان. ھەرھەا بوارە مۆرفۆسینتاکسییەکان بە شیوہیەکی ئاسایی جێبەجێکردنی یاساکانی ھەک دابەشکردنی ھیز، ھاوسەنگی بزوین و ھاوسەنگی نەبزوینەکان سنووردادەگەن. بۆ نمونە لە زمانی تورکیدا ھیز تەرخانکردن، ھاوناھەنگی بزوین، و بزوینسازى لەسەر ھەمان بوارەکانی پێناسەکراوی مۆرفۆسینتاکسی لەناو لقاەکاندا کاردەگەن ،بەلام لە سەرئەسەری وشەى ئاویتە یان وشە فونۆلۆژییەکاندا نا (Kabak and Vogel 2001:342) لەلایەکی ترەو یاسای جیاکردنەوھى مۆرفیمە بنەرەتى و مۆرفیمە لاومکییەکان بەزۆری سنووردادە بۆ ئەوھى لەناوھە جێبەجێ بکریت لەپیکھاتەى مۆرفۆسینتاکسی: لە یونانی کۆن و سانسکریندا، رەگەکان ناتوانن زیاتر لە یەکیکیان لەخۆ بگرن .

گشتاندنی ھەستیارەکانی پانتایبە فونوتاكتیکەکان لە زمانی کوردیدا (**Phonotactic Constraint Adjustments**) پڕۆسەییەکی فونۆلۆژییە کە دەنگەکان بەپێی رێساکانی پیکھاتەى وشە خۆیان دەگۆرن. ئەم گۆرانکارییانە بە شیوہیەکی سروشتی ڕوودەدەن بۆ رێگریکردن لە پیکھاتەى دەنگی ناریک (ھەک دوو پیتی نەگونجاو لە تەنیشت یەکن) بۆ نمونە ھەندئ لە فونیمەکان بەپێی پیکھاتە و مەرجی فونوتاكتیکی زمانی کوردی پیکھاتەى چەسپاویان ھەبە ئەم چەسپاویە لە: پیکھاتەى مۆرفیمەکانیش ھەمان شتە، واتە لە لیکدانى مۆرفیمەکاندا مەرجەکانى خۆى دەسەپینیت ، وەکو (ئ) ھەمیشە سەرەتای برگە دەگرت لە لیکدانى مۆرفیمەکانیش گشتاندنی ئەو تالیبەتمەندیی و مەرجەى خۆى کردوھ وەکو لە وشەکانى (ماست / + ناو / = ماستاو) - [mastaw] = [?aw] + [mast] یاخود (ی) [y] لە پیکھاتەى وشەى /مامۆستاىان /- [ma.mos.ta.yan] کە لەوشەى (مامۆستا/یان / [mast]+[ma.mos.ta] یان) پیکھاتوھ لێرەدا مۆرفیمی (ان) گشتاندنی بۆ ئەوھ کردوھ کە ھەر وشەیک بە بزوین کۆتایی ھات ئەو فۆرمی مۆرفیم کۆکردنەوھ دەگۆریت بۆیان / [yan] . زۆرجار وا باوھ کە ئاساییە سنووردارکردنی فونوتاكتیکی بە شیوہیەکی جیاواز بۆ ئەو وشانە بەکاربھێنریت کە یەک رەگ و مۆرفیمیان ھەبە بەرامبەر بە وشەئاویتەکان کە زیاتر لە مۆرفیمیکیان لە خۆدا کۆکردۆتەوھ. "تواناو لەباریتی و نەرمی بیسنوری فونیمەکانی زمان بۆ نواندنی مۆرفیم و وشەکانی زمان، بەرھەمداریی ئەم ئاستە دەسەلمینیت، چونکە ئەو بەرھەمداریی ئاستی فونۆلۆژییە، کە ئەو توانایەى بەمروۆف بەخشبوھ لەسەر بنەمای ژمارەى ديارىکراوى فونیم، بەجی سنور بتوانیت مۆرفیم و وشەى نۆى بەرھەمبھینیت" (نەرمین عومەر: ۲۰۱۰ : ۱۱)

۴/۱) کاریگەرییەکانی سنووری مۆرفیم و وشە

لە راستیدا سنووردارکردنی فونوتاكتیکی ئاماژەییەکی تالیبەت بە سنوورەکانی چەپکە نەبزوینەکان و سنورە رێگە پێدراوھەکانی مۆرفیمەکان دەکات لە پیکھاتەى وشەدا. بۆ نمونە زمانەکاندا توانای تێگەشتن (الاستیعیاب) دەنگی ناوھەکی وشەیان ھەبە، زنجیرەى بێدەنگ و دەنگدار رەنگە بەر بەستەکان تەنیا لە سنووری وشەکاندا ڕووبدەن. ئەمە لە زمانی ھەنگاریدا ھەبە لە بۆچوونی نویدا ئاماژە بۆ ئەوھ کراوھ "خوار وشە مۆرفیمەکان خاوەنى

واتا، یان هملگری واتان، دهنگهکانیش رولیان له گورینی واتادا ههیه. وەک ئاشکرایه ئه زانستهی پهیوسته به لیکولینهوه له مۆرفیم و وشهکان بریتیه له مۆرفولوژیی، ئه زانستهیه که له پیکهاتهی ناوکی وشهکان و ئه یاسایانهی وشهکانی لئ دروستبوه دهکولینهوه" (fromkin:2011: 41)

لهبنهردا پیکهاتهی وشهکان لـه فونیم و زنجیرهی دهنگهکان پیکهاتوووه بۆ نمونه له وشهی (/بهردهنوئیز/ [b ə.r.d ə. ne ʒ] ئهنگه لهروی مۆرفیمهوه لئی پروانین تنهها له (3) مۆرفیم پیکهاتوه وشهیهکی لیکراوه سنوری مۆرفیمهکان بهئاشکرا دیاره؛ بهلام له بنهردا زنجیرهیهک دهنگ (فونیم) لهسهه بنههای فونوتاکنیکی فونیمهکان ئه پیکهاته نوییهی قبول کردوه، خۆدهکریت لهچارچیوهی ههئدئ له وشهکاندا ناکۆک بن، بهتاییهتی ئه وشانهی که ناسادن یاخود لهچهند مۆرفیمیکی جیاواز پیکهاتوون بۆ بهنمونه (/دهست+/+گا/ - [d ə z.ga] [+dəst]+ [ga] /دهزگا/ ئههه فونوتاکنیکی مۆرفیمهکانه مارجی خۆی بهسهه وشهی بنهردا دهسهپینتیت و مۆرفیمهکه وهکو خۆی دهپینتیهوه واته (مۆرفونوتاکنیکه- Morphotactic) (Gregory Stump:2017:95)

نهخشه فونوتاکنیکییهکان به شیوهیهکی جیاواز له وشه سادهکاندا زیاتر بهکاردههینریت به پیکهوانهی زنجیره ئالۆزهکانی مۆرفولوژیی بۆ نمونه "له زمانی کوردیدا دهنگهلوووتیهکان لهگهئ دهنگهخشۆکهکان چهپکی نابهرگیی دروست ناکهن؛ بهلام له کاتی قسهکردندا بهتیکهیشتن له بنههای فونولوژیی و فونوتاکنیکی زمانی کوردی دهگهین بهو راستیهی که بزۆکه وهکو مارجی پیکهوههاتی لووتی و خشۆکهکانه لهسهههاتی بهرگههاتوه وهکو له وشهکانی "(/بنار /، /پنت /-)/ [binar] ، [pint]" (کاظم حسیب: ۲۰۲۲: ۶۴).

کهواته پیویسته ئهوه بزاینن ئهه وهستان و گۆرانکاریانهی له ناو سنوری مۆرفیمهکاندا رودههه پهیوستکردنه، واتا قسهکهه دهپیت تیکهیشتنی ههپیت له پیکهوه گریدانی مۆرفیمهکان و پرۆسه مۆرفولوژییهکان. بهه شیوهیه زنجیرهی دهنگهکان له وشهی بنهردا بهتانهه بریاردهر نابن بهکو پیکهاتهی مۆرفیم وهکو پاشگر یان پیشگر رۆلی له تیکهیشتن و مۆرفونوتاکنیکی زمانی کوردیدا ههیه. بۆیه لیرههه چهند روکاریکی کاریگهرییهکان رۆندهکهینهوه:-

۱. کاریگهری لهسهه پیکهاتهی رسته و ریزمان

کاتیک مۆرفیمهکان پیکهوه دهههسترنهوه، گۆرانی دهنگی (Phonological Changes) روودههات. بۆ نمونه، گۆرانی دهنگی له کاری "رانهبردوو → رابوردوو" که یاسای مۆرفولوژیی (Morphophonological) ی تیدا دهههکویت، ئهه گۆرانه بههوی پهیههندی ئیوان مۆرفیمهکانهوه دروست دهپیت:-

بهنمونه (/خواردم- / [xwardm] / دهخۆم / [dəxom]) گۆرانی (/و- / [w] / نهبزوین بۆ /و- / [o]) بزوین بههوی کاریگهری مۆرفیمی (ده) [də] ی وشهگۆر وهکو پیشگریک، ههروهه مۆرفیمی جیناوی (/م- / [m]) وهکو پاشگریک بههههستی ناسانکاری درکاندن دیت.

۲. کاریگهری لهسهه دروستبوونی وشهی نوێ (Lexical Innovation)

سنوری مۆرفیمهکان یارمهتیدهه بۆ دروستکردنی وشه نوێ له ریگهی، پیشگر (Prefix)، و ناوهگر (Infix)، پاشگر (Suffix) بۆ نمونه، پاشگریکی وهک (/ی- / [i]) لهپیکهاتهی وشهی (/سههوز+ ی= سههوزی - [səwz i] = [səwz] + [i]) بۆ ئاویته کردن و پهیههندی دروستکردنی ناویکی واتایی له ریگهی ئاوهلناویک و پاشگریکه بهکارهاتوه.

۳. کاریگەری لەسەر فېربوونی زمان (Language Acquisition)

منداڵانی کورد لە قوناغی فېربوونی زماندا، سنووری مۆرفیمەکان یارمەتییان دەدات بۆ تێگەشتن لە پێکھاتەیی وشە؛ توێژنەمەکان دەریاخشوووە کە منداڵان سەرمتا مۆرفیمە سادەکان وەک (یک [ek]) بۆ نەناسراوی فېر دەین، دواتر ئەو کەمستانەیی تر کە ئالۆزترین وەک پاشگرەکانی نیشانەدەری کات و کۆمەڵەیی جیئاوەکان. "لەر استیدا ئیمە یاسا فۆنۆلۆژییەکان فېرنەکراوین بەلکو بەشیووەی خۆ وێستانە ھەر لە منداڵیووە فېری دەبین" (Hayes: 27) (2009) بەلام کاتیک "ئەلۆمۆرفی- /یک، لەبری /یک، پەيوەستە بەوێ " ئەگەر سەرناوێکە بە سەگمێنتیک- برگی/ی بە قاولیک کۆتایی ھاتبوو، ئەوا بەناچاری لە بری /یک/ ئەلۆمۆرفیک- دادەنرێت، کە لەشیوودا لە ناوہ ژمارەییەکەیی 'یک' دەچیت... بەلام جیاوازییەکیان لەوھدایە مۆرفیمی نەناسیاری سەری ریزمانییەو لەکۆتایی دروستەدایە، بەلام وشە ژمارەیی <<رادەییە>> و لە سەرمتای دروستەیی سینتاکسییدا دیت". (محەمەدی مەحوی : ۲۰۱۱ : ۱۰۱)

۱/۲) جیاوازی فۆنۆتاکتیکی لە نیوان جۆری مۆرفیم و وشە

جیاوازییە فۆنۆتاکتیکیەکانی نیوان مۆرفیم و وشە لە زمانی کوردیدا پەيوەندیان بە شیوہەکانی پیکەوہەستەن و سنوورە فۆنۆلۆژییەکانیانەو ھەبێ. لێرەدا چەند خاڵیک سەرکی دەخەینە روو:

ا- پیکھاتەیی فۆنۆتاکتیکی لەبرگەدا: (Phonotactic Structure)

وشە: پیکھاتەییەکی سەر بەخۆی فۆنۆلۆژیی ھەبێ، بەپێی برگە سازی زمانی کوردی لەچەند قالیکی برگەدا دەردەھەون وەک (CCVC, CVCV).. ھند. بۆ نمونە وشەیی (بەرد) پیکھاتەیی ریزوونی فۆنیمەکانی برینییە لە "[bərd] (CVCC) (ریزبەندی پیتەکان سنوورداری نییە. چونکە دەکرێ فراوانتر بکریت و کەلێنیک دیکەیی فەرھەنگ پربکاتەو، بەلام مۆرفیم- زۆرجار پیکھاتەییەکی کورتتر و سنوورداری ھەبێ وەک (CV, VC) بۆ نمونە: مۆرفیمی نیشانەدەری نەناسراوی ناو ("یک [ek]) بۆ نیشانەدانی نەناسراوی بۆ ناوی ("کتیبیک) نیشانەدات.

ب- سنوورە فۆنۆتاکتیکیەکان: (Phonotactic Constraints)

مۆرفیمەکان زۆرجار ناچارن سنوورەکان بشکێنن کاتیک پیکەوہ دەبەسترین: بۆ نمونە- مۆرفیمی نیشانەیی ناسراوی (ەکە) [əkə] لە وشەیی (خانوو) ئەگەر تەماشای بکەین نمونەکە بەم شیوہیە (خانوو+ەکە=خانۆکە) [xanokə] = [xə nu:] + [kə]] "لە"خانۆکە"دا کاتیک مۆرفیمی ناساندنەکە "ەکە" گەردانکراوہ [əkə] بۆ خۆگۆنجاندن بزوینە کورتەکەیی سەرمتای مۆرفیمەکە فریدەدات و بزوینی کۆتایی ناوہکەش بەپێی گۆنجاندن خۆی دەگۆرێت بۆ (و) ([xə][no][kə] [O]) ئەمەش وادەکات دەربڕینەکەیی ئاسانتر بێت؛ راستەوخۆ زنجیرەیی پیتەکان دەگۆرێت. (CVCV + CV → CVCVCV)

پ- شەپۆلی دەنگەکان لە پیکھاتەیی مۆرفیمەکان: (Sound Frequency)

لە مۆرفیمە گەردانکراوہکاندا کە وەک (پیشگر /پاشگر) دەچنە سەر وشەکان گۆرانکاری زۆر لە شەپۆلی ھەوایی سببەکان رودەدات، تەنانت لە تاکە دەنگیکدا جیاوازی دروست دەبیت بۆ نمونە لە کاتی گەردانکردنی نیشانەیی ناسراوی (ەکە) بەنمونە لە وشەکانی ئەم سێ خاڵەیی خوارەوہ:-

۱- /منداڵەکە/ - [mindaləkə] شەپۆلی بەرز

۲- /مندالەکان- [mindaləkən] شەپۆلی مامناوەندیلان

۳- /مندالەکانت/ [mindaləkənt] شەپۆلی نزم

هه‌مان مۆرفیمه‌که (هه‌که) به‌لام شەپۆله‌کانی جیاوازی نەمەش پەيوه‌سته به مۆرفۆنۆتاکتیکی زمانی کوردییەوه که پلانی (تاکتیکی) خۆگۆنجانن بەکارده‌هێنن بۆ پێکه‌وه گۆریدانی مۆرفیمه‌کان. بۆ مۆرفیمی (ان) به‌هه‌مان شێوه له خالی دووم شەپۆله‌که به‌رزتره، به‌لام هه‌مان مۆرفیم له خالی سێیم شەپۆله‌که‌ی نزمتره به‌هۆی کاریگه‌ری مۆرفیمی که‌سی (ج،ل) که بریتییه له (ت). بۆیه "هه‌ندیگ جۆری وشه له رووی مۆرفۆلۆژییه‌وه به‌فۆرمی جۆراوجۆره‌وه به‌رجه‌سته‌ده‌کرین، که یاسابه‌ندانه گۆکردنی سینتاکسی- سیمانتیکی جیاوازیان پێده‌ده‌بردریت. بۆنموونه پڕۆسه‌کانی ناسراویکردن و نەناسراوی و کۆکردنەوه‌ی کەتێگۆری (ناو) له‌ رێگه‌ی پڕۆسه‌کانی" (شکانده‌وه) (محهمەدی مه‌حوی: ۲۰۱۰ : ۲۴۲)

زۆریک له‌ لێکۆله‌رانی بواری زمانه‌وانی دهلێن "باو و ئاساییه که نەخشه فۆنۆتاکتیکیه‌کان له‌ نێوان ره‌گ و پاشگره‌کاندا جیاوازی بن زۆرجار ره‌گه‌کان که‌مترین قه‌باره‌یان له‌سه‌ره، له‌ کاتێکدا ره‌نگه‌ پەيوه‌سته‌کراوه‌کان له‌ قه‌باردا سنووردار نەبن یان ره‌نگه‌ سنووردار بکرین به‌ زۆرترین پێداویستی قه‌باره" (McCarthy, John J., 1994b:19 and Alan Prince). بۆ نمونه مۆرفیمی ره‌گ له‌ زمانی کوردیدا زۆرجار تەنها به‌ یه‌ک فۆنیم گوزارشتی لێده‌کریت نەمەش کاریگه‌ری ئه‌و مۆرفیمه‌ پەيوه‌سته‌کراوانه‌ دره‌مخات له‌سه‌ر مۆرفیمی ره‌گ یا بنه‌رت نمونه‌کان:-

نموه‌ی په‌که‌م

پێکهاته‌ی وشه	جۆری مۆرفیم گه‌ردانه‌کراو	ده‌نگی کارتیکه‌ر	ده‌نگی کارتیکه‌راو	فۆنۆتاکتیکی ده‌نگ/فۆنیم	مۆرفیم	مۆرفۆنۆتاکتیکی (مۆرفیم)
کوران [kuRan]	کۆکردنه‌وه	نییه	نییه	گونجاو	ان	گونجاو
میوه‌هات [miwəhat/]	کۆکردنه‌وه	(هـ)	(ه)	نه‌گونجان	هات	گونجاوه
میگه‌ل [megəl]	کۆکردنه‌وه	(گ)	(غ)	نه‌گونجان	گه‌ل	گونجاوه
مامۆستایان [mamostaya]	کۆکردنه‌وه	(ی)	(ا)	نه‌گونجان	یان	گونجاوه

ئه‌گه‌ر له‌ نمونه‌کانی ناو خسته‌که وردببینه‌وه چه‌ند راستیه‌که‌مان بۆ دره‌مه‌کویت، جۆری مۆرفیمه‌کان کۆکردنه‌وه‌یه ، له‌ توێژینه‌وه‌کانی پێشودا ئه‌وه خراوته روو که ئه‌م مۆرفیمانه هه‌موو ئه‌له‌مۆرفن "ده‌شیت مۆرفیمه‌کان له‌حاله‌تی جۆراوجۆریدا شێوه و مۆرفی جیاوازیان هه‌بیت بۆنموونه مۆرفیمی کۆ (ان) و مۆرفیمی به‌راوردو بالا (تر، ترین) مۆرفیمی ره‌گ و کات...تد" (محهمەد مه‌حوی: ۲۰۱۰: ۱۶)، به‌لام هۆکاری دروستبوونی ئه‌له‌مۆرفه‌کانیان تەنها به‌ نه‌گونجانی یاسای ده‌نگی ناویردوه ئیبه‌ لێره‌دا ئه‌وه ده‌خه‌یه‌روو که مۆرفیمه‌کان خۆیان خاوه‌نی سنور و پێگه‌ی خۆیان ئه‌گه‌ر سه‌یری وشه‌ی (کوران) بکه‌ین له‌ خسته‌که‌دا که ریزبندی په‌که‌مه (ان) مۆرفیمی کۆکردنه‌وه‌ی وهرگرتوه‌وه له‌رووی فۆنۆتاکتیکه‌وه گونجاوه بێ گرفته له‌هه‌مان کاتدا مۆرفۆنۆتاکتیکی رێگه‌پێدراوه به‌پێی رێسای مۆرفۆلۆژیی زمانی کوردی؛ به‌لام له‌ نمونه‌کانی تردا که دیسان مۆرفیمی کۆکردنه‌وه‌یه به‌لام نه‌گونجان و کارتیکردن و کارتیکه‌راو دیته‌ناراوه، هه‌ر په‌که‌ له‌ مۆرفیمه‌کان (هات، گه‌ل، یان...تد) هه‌ر بۆخۆیان مۆرفیمی کۆکردنه‌وه‌ن به‌پێی رێسای وشه‌سازی زمانی کوردی داواکراون وانا مۆرفۆنۆتاکتیکی زمانی کوردی ئه‌و فۆرمه‌ی پێ به‌خشیون نه‌ک تەنها به‌هۆکاری ده‌نگسازی، به‌لگه‌ش بۆ ئه‌مه ده‌سپێکی مۆرفیمه‌که‌نه که (ه، گ، ی) هه‌ر په‌که‌ له‌مانه‌ ده‌نگی کارتیکه‌رن به‌سه‌ر مۆرفیمی بنه‌رت و پاشگۆکانیه‌وه بۆیه له‌رووی فۆنۆتاکتیکی و فۆنۆلۆژییه‌وه به‌ نه‌گونجاو ئه‌ژمارکراون، چونکه ئاسته‌نگ له‌دەریرین دروسته‌بیت ئه‌گه‌ر ئه‌و سێ فۆنیمه‌ نەبیت؛ به‌لام له‌ رووی مۆرفۆنۆتاکتیکه‌وه گونجان، ده‌نگه‌ کارتیکه‌راوه‌کانیش

بزوينهکانی کوتایي مۆرفیمی بنهرتن(ه، ئ، ا) چونکه لهکاتی گهردانکردندا هئز و بهرزی خویان لهدهست دهن بزوينی ناو پیکهاتهی مۆرفیمهکه چالاکتر و بهرتر دهردهکهوئیت چونکه له وشهی زمانی کوردیدا بهزوری بزوينهکانی کوتایي خاومنی هئزی سههکین؛ بهلگهیهکی دیکهی چالاکی مۆرفونۆتاکتیکی زمانی کوردی ئهومیه، که مهرج نییه ههموو فۆرمهکانی کۆکردنهوه تهنها بۆ کۆکردنهوه بهکاربیت له دواي ناوهکانهوه ؛ بهلکو دهکری پیش ناوهکەش بکهون ومک له وشهکانی (گهلهگورگ، گهلهکومه، گهلهمانگا...تد

نمونهی دوهم

پیکهاتهی وشه	جۆری مۆرفیم گهردانکراو	دهنگی کارتیکی	دهنگی کارتیکی	فونۆتاکتیکی دهنگی	مۆرفیم	مۆرفونۆتاکتیکی (مۆرفیمی)
بئ† (ب+ئ+ه) وهره [be]+[e]+[ə]	نیشانهی داخوازی+ جیناوی لکاو	ئ	ه	نهگونجاوه	ئ	گونجاو
دانی+هر، دانهر [dane]+ ər, danər]	مۆرفیمی وشهداریژ	ه	ئ	نهگونجاوه	هر	گونجاوه
کر+را= کردرا [kR]+[Ra]=kRdra	بکهو نادیری رابردو	-	-	نهگونجاوه	را	نهگونجاو

ئهگهر له نمونهکانی ناو خستهکه وردبینهوه ئهومان بۆ روندبینهوه که له نمونهی (۱) له روى فونۆلۆژییهوه کارتیکی و کارتیکی هاتوته ئاراهه ومک ئاشکرایه بهیسیستهمی فونۆلۆژیی و فونۆتاکتیکی زمانی کوردی دوو بزوين پیکهوه نایه بویه دهبین بزوينی مۆرفیمی بنهرت که ([e]~/ئ/) کارتیکی و خۆسهپینه ، بهلام بزوينی (/ə~/ [ə]) ی جیناوی لکاو کارتیکیه له پیکهاتهی مۆرفونۆلۆژیدا و مۆرفونۆتاکتیکی گونجاوه؛ چونکه دهکری ههمان مۆرفیم له وشهیهکی تردا دهرکهوئیت بهنونه(بهره) [bibRə~/] کهواي مۆرفیمهکان تاکتیکی گونجاندن لهرووی فۆرم و درکاندنهوه بهکاردینن لهم نمونه تاکتیکی کسانهوه بهدیدهکریت لهلایه مۆرفونۆتاکتیکی زمانی کوردیهوه.

بهلام له نمونهی (۲) به پیکهوانه نمونهی یهکهم دهنگی کارتیکی و کارتیکی پیکهوانه دهبینهوه؛ له ههمان کاتدا بزوينه کورته خۆسهپینهکه لهرووی مۆرفونۆتاکتیکیه گونجاوه، چونکه له پیکهاتهی مۆرفیمی بنهرتداکه (دانی) به بزوينیکی بهرتر که (/a~/ [a]) بونی ههیه ئهههش وا دهکات له گهردانکردندا پشویهک له درکاندندا ههیت ، بویه بهیسیستهمی مۆرفونۆلۆژیی زمانی کوردی له مۆرفونۆتاکتیکی تاکتیکی مانهوه و خۆسهپاندن بهدیدهکریت له مۆرفیمی گهردانکراو دا

ههرچی نمونهی (۳) به پیکهوانه ههردوو نمونهکی دیکهیه، چونکه نهدهنگی کارتیکی ههیه نه کارتیکی ئهههش پهیهسته به سههرتای مۆرفیمی گهردانکراوی کوتایي مۆرفیمی بنهرت که به ههمان دهنگ و ههمان سازگه ، بویه له روى فونۆلۆژیی درکاندنهوه شیهیهک له قورسی یان ناریکی دهربرین بهدیدهکریت؛ لهبههوه لهرووی فونۆلۆژیی فونۆتاکتیکی و مۆرفونۆتاکتیکیه نهگونجاوه ، لهبههوه دهنگی (/d~/ [d]) بهیسیستهمی فونۆلۆژیی زمانی کوردی ههلتوقیهوه؛ بهلام له پرۆسهیهکی مۆرفونۆلۆژیدا.

1- لهشپۆزاری گهرمیان بهکاردیت و لهرووی ریزمان و ههچ گرهتیکي نییه؛ بهلکو بهشپۆیهکی رونتزه و دیاره بناغهکهی لهچی چاوهگیکهوه هاتهو ئههیش چاوهکی (هاتن) رهگی کارمهکی بریتیه له(ئ) واتا مۆرفیمیکه گوزارشت لهمرگی کاری چاوهکی هاتن دهکات لهکاتی گهردانکردندا بۆ کاری داخوازی جیناوی تاک رهندهکاتهوه

کهواته کاتیک مۆرفیمی بناغه بزوین بیت زورجار پیویست دهکات بزوینیکی گهورتر بیت له مۆرفیمه گوردانکراوهکان تا له رووی مۆرفونۆتاکتیکهوه ریگهپندراوینت بهو واتایه زورجار مۆرفیمی دواى خوی که بزوین بیت راستهوخو له بناغه و مۆرفیمی گوردانکراو دوردهکهوینتهوه یان همرنامینیت؛ ئەمه بو زمانی دیکه جیاوازه بو نمونه له زمانی ئینگلیزیدا، "رهگیک ناتوانیت له بزوینیکی قورس بچوکتتر بیت (بهم شیوهیه، [bet] 'bet' بهلام [be] *نییه)، له کاتیکدا مهرج نییه پاشگرهکان به هیچ شیوهیهک بزوین بن پیداویستیهکان لهسهر وشه و مۆرفیمهکانی ئینگلیزی لانیکهم بزوینیکن؛ بهلام ههیهانه بو ئەوهی قورس بیت بو نمونه بزوینه سووکهکه له 'the' [ðə] و قورس له ('with' [wiθ] ، همرچنده ههندیک جار ئەوان ئەلومۆرفیکی قورسیان ههیه کاتیک له ژیر سهرنج یان له گوشهگیریدا دهبیژرین" بهزوری ناوهکان جوراوجوری فونۆتاکتیکى زیاتریان ههیه له چاو کردارەکان" (Selkirk:1995:448).

(۲/۲) کاریگەری مۆرفونۆتاکتیک له سەرچاوهکانی فونۆلۆژی و مۆرفۆلۆژی و شەیی

فونۆلۆژی و مۆرفۆلۆژیای وشەیی ئیۆرییهکه له رووکاری یاسا مۆرفۆلۆژی و فونۆلۆژییهکانی نیوانیاندا جیگیرن. ههندیک یاسای فونۆلۆژی پێشتر جیهجی دهکرین له ههندیک جۆری بهستنهوهی مۆرفیم، له کاتیکدا ههندیک تر پێش و دواى بهستنهوه دووباره و سێباره بهکاردههینرین، ئەمەش ریگه به تیۆرییهکه دهکات جیاوازییهکانی نیوان مۆرفیمهکان بهریز روون بکاتهوه بو گۆرینی فشار و کاریگهرییهکانی سنور، ههروهها بهرگری ههندیک مۆرفیمی بهرامبه به پێچهوانهوه یاسا گهشیهکان زمانهکه دهمستن بویه جیاوازی فونۆتاکتیکى له نیوان مۆرفیمهکاندا گریمانه دهکریت و دهبیته هۆی وابهستهیی مۆرفۆلۆژی تارادهیهک کورتتر دهربرین یان درێژتر دهربرین بهرگۆئ دهکهن . له نمونهکانی دواتر شیکاری فونۆلۆژیای وشەیی بو جیاوازییه فونۆتاکتیکهکانی نیوان مۆرفیمهکان دهخاتهروو بو تیگهیشتنی پینگه لوت له دهربرینی ههندئ فونیم و پهلهکشکردنی مۆرفیمهکان بو چوارچۆیهی مۆرفونۆتاکتیکى واته رهنگه فونیمی لوتی (ن،م،نگ)له زمانی کوردیدا و هکو فونیم له وشه فونۆلۆژییهکاندا گهرفتیکی ئەوتو نهیهته ریگهیان بو دهربازبوون له سازگهکهیان بهلام کاتیک ههیهکه لهم فونیمانه نوینهرایهتی مۆرفۆلۆژی دهکات و هکو مۆرفیمیک دیت ههندیکجار کورتتر دهربرین یا درێژتر دهربرین بیته ئاروه بروانه نمونهکانی دواتر...

نمونهی یهکهم :- وشەیی فونۆلۆژی (دم ، دهنگ ، ههنگ) و [dəm-/dəng-/həŋ]

ئەگەر وردبینهوه له ههرسی وشهکه فونیمهکانی(م،ن،نگ) له دهربریندا بی گهرفتن و تارادهیهکی زور له رووی فونیتیکى و سازگهی دهربرینیان لهیهکهوه نزیکن واتا نه کورتتر دهربرین نه درێژتر دهربرین بهدیناکریت .

نمونهی دووم : وشەیی مۆرفۆلۆژی (بردمهوه، بخۆنهوه) [brdiməwə-/bxonəwə/]

ئەگەر وردبینهوه له ههمان دهنگهکانی (م،ن،نگ) ی لوتی ، دوانیان (م،ن) له مۆرفۆلۆژیدا مۆرفیم و رۆل دهگیرن کاتیک دهنه پاشگر یا پێشگر توشی کورتتر دهربرین یا درێژتر دهربرین دهن و هکو (بردمهوه ، بخۆنهوه) [brdiməwə-/bxonəwə/] لێردا (م) و هکو مۆرفیمی کهسی لکو کورتتر دهردهبردیت و کوتای به شهپۆله دهنگیهکهی دیت جیاواتره له نمونهی یهکهم ، ههروهها مۆرفیمی (ن) بهههمان شیوه که مۆرفیمی کهسی لکوه ، بهلام دهکریت ههمان ئەو مۆرفیمانه پاشگر یا پێشگر درێژتر دهبدرین بهنمونه (کتیبهکهم) (م)لێردا مۆرفیمی خاونداریتی(تملک) درێژتر دهردهبردیت ههروهها له وشەیی (مهگری) (م) که پێشگره و مۆرفیمی نهریکردنه درێژتر دهردهبردیت . لێردا ئەوهمان بو رووندیهتهوه، ئەو جیگیریهی له فونۆلۆژیدا ههیه یارمهتیدهره بو پهوهستکردنهکان و ئەو یاسایانهی که بهرۆسهی مۆرفۆلۆژی دهیانبهستنهوه؛ ئەم بهستنهوهیهش پۆلێکراوون بو دوو ئاست:-

ئاستى يەكەم :- زوو پىكەمەلەكەندەن لىرەدا مۇرفىمەكان زووتر بە بناغەوہ دەلكىن كارلىكى مۇرفۇلۇژىيى دروست دەكەن پىيۇستىيان بە پروسەي مۇرفۇنۇتاكىتىك نابىت بەنمونه گەردانكردنكى مۇرفىمى ناسراوى(ەكە/ـ[əkə]) و نەناسراوى(ىك/ـ[ek])

ا/ ۱- كچ+ەكە = كچەكە ~ [ki tʃ]+[əkə]=[kitʃəkə]

۲- كور+ەكە = كورەكە ~ [kwR]+[əkə]=[kwRəkə]

۳- پياو+ەكە = پياوەكە ~ [pyaw]+[əkə]=[pyawəkə]

ب/ ۱- كچ+ىك = كچىك ~ [ki tʃ]+[ek]=[kitʃek]

۲- كور+ىك = كورىك ~ [kwR]+[ek]=[kwR ek]

۳- پياو+ىك = پياوئىك ~ [pyaw]+[ek]=[pyawek]

ئاستى دووم:- درەنگ پەيوەستىبون لىرەدا بەھوى نەگونجانى فۇنۇلۇژىيى ياساى تىگەيشتن لە شوينى دەنگەكان لە قورگ و لووتدا و لە پىكەتەي مۇرفىمەكاندا دواى ئەموى وەكو (پىشگر يا پاشگر)ەكانى ئاستى يەكەم لكىنراون، بەلام لە ئاستى دوومدا پىيۇستىيان بە مۇرفۇنۇتاكىتىكە ئەمەش مەيلى فۇنۇتاكىتىكى بۇ رىزبەندىيە مۇرفىمە ناوخۇبىيەكان دەگرىتەوہ؛ بۇ تىگەيشتن لە شوينى دەنگەكان لە قورگ و لووتدا؛ بەلام رىگە بە تىگەيشتن دەدات كە لە ھەندىك سنورى مۇرفىمدا جىيەجى نەكرىت و لە ھەندىكى تردا ئاسايى بىت ،لىرەدا كارلىكى مۇرفۇلۇژىيى پەيوەست دەكرىت بەتاكىتىكى فۇنۇمەكان لە چوارچىوہى مۇرفىمەكاندا واتا گونجاوى لە چوارچىوہى مۇرفۇنۇتاكىتىكدا.بەنمونه گەردانكردى مۇرفىمى ناسراوى و نەناسراوى لە گەل مۇرفىمى كۆكردەنەوہ

ا- مۇرفىمى ناسراوى(ەكە/ـ[əkə]) + نىشانەي كۆ /ان/ـ[an] ~ [an]

۱- كچ+ەكە+ان = كچەكان ~ [ki tʃ]+[əkə]+[an]=[kitʃəkən]

۲- كور+ەكە+ان = كورەكان ~ [kwR]+[əkə]+[an]=[kwRəkən]

۳- پياو+ەكە+ان = پياوەكان ~ [pyaw]+[əkə]=[pyawəkən]

ب- نىشانەي نەناسراوى (ىك)+نىشانەي كۆ(ان)

۱- كچ+ىك+ان = كچىكان * كچانئىك ~ [ki tʃ]+[ek]+[an]=[kitʃekan]* [kitʃnek]

۲- كور+ىك+ان = كورىكان * كورانئىك ~ [kwR]+[ek]+[an]=[kwRekan]* [kwRanek]

۳- پياو+ىك+ان = پياوئىكان * پياوانئىك ~ [pyaw]+[ek]+[an]=[pyawekan]* [pyawanek]

ج/ ۱- دار+ىك+يان = دارىكىان ~ [dar]+[ek]+[an]=[darekyan]

لەھەموو دارەكان دارىكىان دەبرمەوہ.

۲- دىوار+ىك+يان = دىوارىكىان ~ [diwar]+[ek]+[an]=[diwarekyan]

تەنھا دىوارىكىان دەروخىنم.

ئەگەر لەنمونەکانی ھەردوو لقی (أوب) وردبیبەنەمە ئەومان بۆ رووندەبیتەمە مۆرفیمەکان بەپلانی (تاکتیک) ی تاییەت بەخۆیان لە جیکەوتە جیاوازمەکان خۆیان دەگونجینن نەک ئەوەی تەنھا پەیموست بن بە سیستەمی فونۆلۆژی بەلکو لە لقی (ب) کاتیک ناوە نەناسراوەکان مۆرفیمی کۆکردنەمە وەردمگرن بۆ ئەوەی گرتی پیکەمە ھاتنی بزۆین لەئارادابیت دەبیین بەپێی مۆرفونۆتاکتیک زمانی کوردی جیکەوتەکان گۆرانیان بەسەردا ھاتووە نیشانەیی کۆکردنەمە ([an]~/ان) پێش نیشانەیی نەناسراوی (ئیک/ [ek]) کەوتووە ئەمەش لەپیکەتەیی مۆرفونۆژی زمانی کوردیدا رینگەپێدراوە، کەواتە مۆرفونۆتاکتیک رۆلێکی ئیجگار گەرە دەگێرێت بۆ پیکەمە گریدان و پەیموستبوونی مۆرفیمەکان لە پروسە مۆرفونۆژییە جیاوازمەکاندا.

ھەرچی نمونەکانی لقی (ج) د تاکتیکێکی تری مۆرفونۆژی کوردی تیدا بەکار ھاتووە ئەمەش ئەوەیە کە نیشانەیی کۆ (یان) فۆرمیکی جیکگیری کۆکردنەمە زیاتر لەگەڵ ئەو ناوانە دەتوانرێت بەکاربھێنرێت و بیانکات بەکۆی نەناسراوی کە ناوی بێگیانن وەکو (دار , بەرد, دیوار... ھتد , کەواتە مۆرفونۆتاکتیک زمانی کوردی رەچاوی ئەو بارودۆخە دەکات کە مۆرفیمە بنەرمەکان لەرووی جۆلە و فیزیکییەمە دەکەنە ژێر کۆنترۆلی مۆرفیمە بۆیە رینگەیان دەدات بەشێوەی ئاسایی و بەھەمان پروسەیی ریزبەندی مۆرفیمەکانی نەناسراوی و کۆکردنەمە پیکەمەگرتی بدیریت , لەلایەکی ترەو دەکری ھەمان مۆرفیم (مکە) لە فریزەکاندا زۆرجار لە ناوەکەمە تیدەپەریتە سەر ناوەکاندا ھەر پەیموستە بە مۆرفونۆتاکتیک زمانی کوردییەمە بۆ خستەرووی ناساندنی وشەیی مەبەستدارە کە جوانی یا زیرەکی کچەکەمە لە ناو کۆمەڵە کچیک بەنمونە :- کچە جوانەکە, کچە زیرەکە

بەلام دەکری پلانی (تاکتیک) ی مانەش جیکەیی بکات مۆرفیمی ناسراوی ھەر لەسەر ناوەکە بەمبیتەمە بەلام ئەو کات بەراوردکردن و ناساندنەکە لە کۆمەڵەکە دەردچیت دەکەیتە نیوان دوو کەس یا دوو شت کە رەگەزێان جیاوازمە ئەگەرچی مەبەستەکە ھەر ھەمان مەبەستە بەلام بۆ دوو رەگەزی جیاوازمە بەنمونە :- (کچەکە جوانە , کچەکە زیرەکە) واتە لە نیوان کۆریک و کچیک کچەکەمە بەجوان و زیرەک زانیووە تا کۆرەکە.

٣/٢) گۆران و ھەمەجۆری وشەیی لە فونۆتاکتیکدا

شێوازە فونۆتاکتیکییە جیاوازمەکان دەتوانن لە گۆرانکاری مێژووییەمە سەر ھەلەدەن یان لە رینگەیی قەرزکردن و وەرگرتنی وشەمە. "وەرگرتنی بنەمای گۆرانە لە زماندا بە سەرچاوەی جیکرەمە یاخود قەرمبووکردنەمە دیت سەبارەت بە دەستەواژەمەش گۆرینی پیتیکە بە پیتیکێکی تر یان جۆلەیی دەنگیکە بە شێوازیکی تری جۆلە" (عائشە محمد, یاسمین سەد: ٢٠٢٣, ٨١). کاتیک یاساییکی فونۆلۆژی بەرھەمھێنانی خۆی لەدەست دەدات, بەلام ھۆکاری بە بەرھەمی مۆرفونۆژی دەبیتە فریاد رەسی زمانیک بۆ بەرگەگرتنی لە لەناوچوون ئەم " بەرھەمدارییە جگەلەمە بەپێی رۆژگار گۆرانکاری بەسەردا دیت, لەلایەکی ترەو لەبەر ھەندئ ھۆکار و ئافات بازەکەشی بەرتەسک دەبیتەمە. واتە ئیدی بەشێوەیەکی گشتگیر وشەیی تازە بەرھەم ناھێنیت, بەلکو ھەندئ ئافات و ھۆکار بازەکەمە بەرتەسک دەکەن و لەنیو چوارچێوەیەکی تەنگدا قەتییسی دەکەن" (سەعید کەرمە: ١٣٩٦ : ٤٨) ھەموو زمانیک دەنگسازی و دەستوری تاییەتی خۆی ھەبە, بۆیە وشەیی زاراوە لەبەر رۆشنایی ریبازی وشە وەرگرتندا وشە دەخوازیت و دەبێ دەنگەکان بھخیرتە ژێر کاریگەری دەنگسازی و دەستوری وشەسازی زمانی کوردییەمە (جمال عبدول: ٢٠٠١: ١٣)

مۆرفونۆتاکتیک لەچوارچێوەی پیکەتەیی تیکچرژاوی بەیەکداچووی فونۆلۆژی و مۆرفونۆژی دیتە ئاراوە گۆران و ھەمەجۆری وشەیی دەبیتە بنەمایەکی گرنگی مانەمە رەسەنیتی زمان, ھەندئ لە یاسا فونۆلۆژی و مۆرفونۆژییەکان پشگۆی دەخات دەتوانیت بپیتە ھۆی رەوتیک بەرەو داھەشکردنی جیاوازی سیگمیت و پیکەتەکان لە نیوان مۆرفیمەکاندا کە پشتر تووشی بوون یاساییک بە پنجەوانەیی ئەو مۆرفیمەکانی کە ھەرگیز نەیانکردووە. دەکری بلێن جۆرەکانی گۆرانی وشەیی لە روانگەیی فونۆتاکتیکییەمە بریتییە:

Dressler, W. U. (1985). On the predictiveness of natural morphology. *Journal of Linguistics*, 21, 321–337.

Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2011). *An introduction to language* (9th ed.). Wadsworth/Cengage Learning.

Hayes, B. (2009). *Introductory phonology*. Wiley-Blackwell.

Kabak, B., & Vogel, I. (2001). The phonological word and stress assignment in Turkish. *Phonology*, 18, 315–360.

Korecky-Kröll, K., et al. (2014). Morphonotactic and phonotactic processing in German-speaking adults. *Language Sciences*, 46, 48–58.

McCarthy, J. J., & Prince, A. (1994). Two lectures on prosodic morphology. Rutgers Optimality Archive.

Selkirk, E. (1995). The prosodic structure of function words. In J. Beckman, L. Walsh Dickey, & S. Urbanczyk (Eds.), *Papers in optimality theory* (pp. 439–470). GLSA Publications.

Trubetzkoy, N. S. (1939). *Grundzüge der Phonologie*. Travaux du Cercle Linguistique de Prague.

Kurdish References

Abdul, J. (2001). *A scientific study of Kurdish terminology*. Qashang Press. [in Kurdish].

Karami, S. (2017). *Lexicology of the Kurdish language* (1st ed.). Kurdistan University Press, Sanandaj. [in Kurdish].

Mahwi, M. (2010). *Verb derivation in Kurdish*. University of Sulaimani. [in Kurdish].

Mahwi, M. (2010). *Morphology and compounding of structures*. University of Sulaimani. [in Kurdish].

Mahwi, M. (2011). *Principles of Kurdish syntax* (Vol. 1). Peywend Press, University of Sulaimani. [in Kurdish].

Nader, K. H. (2022). Phonotactic constraints in the Kurdish language. Master's thesis, College of Basic Education, University of Garmian. [in Kurdish].

Ahmed, N. O. (2010). Productivity in Kurdish morphology. Master's thesis, College of Languages, University of Sulaimani. [in Kurdish].

Arabic References

Hashim, Z. B., & Farhadi, A. A. (2024). Application of morphological theory to Kurdish language dialects. *Journal of Language Research, College of Education for Women, University of Tikrit*, 8(1). [in Arabic].

Mustafa, A. M. O., & Al-Mousa, Y. S. (2023). Phonological alternation in the light of modern linguistic studies. *Journal of Language Research, College of Education for Women, University of Tikrit*, 6(3). [in Arabic].